

AZ ŐSZ HEGEDŰI

Verlaine *Őszi dala* és magyar fordításai

Verlaine híres verse, a *Chanson d'automne* (*Őszi dal*) 1866-ban jelent meg a *Poèmes Saturniens* (*Szaturmuszi versek*) című kötetben. Népszerűsége azóta is töretlen, így számos magyar fordítás készült belőle. A közelmúltban alkalmam volt műfordító fiatalokkal megvitatni e vers néhány magyar fordítását, összevetve őket egymással és az eredetivel. Ennek a tanulságait mutatom be alább.

Ahogy az már lenni szokott, a fordítások tüzetesebb vizsgálata az eredetire irányította a figyelmünket: mit mond valójában, és hogyan mondja? Nézzük tehát először magát a szöveget. A francia eredeti mellé odaírtam a kiejtést – ez csak hozzávetőleges, de a jelen célnak megfelel. A franciában kevésbé különbözik a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok nyomatéka, a rend kedvéért mégis aláhúztam a hangsúlyosabb magánhangzókat. Az úgynevezett „néma e” hangokat (mint pl. a *pleure* szó végén) hangsúlytalan *ø*-nek írom. Ezeket már nem ejtik a mindennapi beszédben, de a 19. század közepén még a verselés természetes részei voltak, külön szótagot alkottak, ezért mindenütt jelzem őket.

1	Les sanglots longs	lé szangl <u>ó</u> lon
2	Des violons	dé viol <u>on</u>
3	De l'automne	dø lot <u>on</u> ø
4	Blessent mon coeur	bleszø mon k <u>õ</u> r
5	D'une langueur	dünø lang <u>õ</u> r
6	Monotone.	monot <u>on</u> ø
7	Tout suffocant	tu szüfok <u>an</u>
8	Et blême, quand	é blemø k <u>an</u>
9	Sonne l'heure,	szonø l <u>õ</u> rø
10	Je me souviens	zsø mö szuvj <u>en</u>
11	Des jours anciens	dé zsurz anszj <u>en</u>
12	Et je pleure;	é zsø pl <u>õ</u> rø
13	Et je m'en vais	é zsø man v <u>e</u>
14	Au vent mauvais	o v <u>an</u> mov <u>e</u>
15	Qui m'emporte	ki mamport <u>ø</u>
16	Deçà, delà,	døsz <u>á</u> d <u>õ</u> l <u>á</u>
17	Pareil à la	parej á lá
18	Feuille morte.	fjøjø mort <u>ø</u>

Magyarul, első megközelítésben:

*Az őszi hegedűnek hosszú zokogásai egyhangú bágyadtsággal sebzik a szívemet.
Elfulladtan és sápadtan, amikor üt az óra, emlékezem a régi napokra, és sírok;
és elmegyek a rossz széllel, amely visz ide-oda, hasonlóan az elszáradt levélhez.*

A vers szerkezete roppant feszes. Minden sor 4 szótag, minden versszak 6 sor, tehát az egész vers 18 sor, 72 szótag. Minden sor rímel. A versszakok rímképlete *aabccb*, ahol az *a* és *c* sorok hímvégűek (azaz hangsúlyos magánhangzóra végződnek), a *b* sorok – minden stófa 3. és 6. sora – nővégűek (azaz hangsúlytalan *ö* hangra végződnek), ez utóbbiaknál a rím értelemszerűen két szótagra terjed ki, pl. *amp[ortö – m]ortö*. Mivel a sorok rövidek, a rímek igen gyakran következnek be, a 72 szótagból 24 vesz részt rímben, ami 33%-os rímsűrűséget jelent – szemben például egy Molière-i párrímes alexandrinussal, ahol csak minden 12. szótag hordoz rímet, ami 8,25%-os rímsűrűséget eredményez. Itt az *Őszi dal*-ban minden negyedik (sőt a nővégű sorokban már a harmadik) szótag rímel.

A rím klasszikus definíciója: a kérdéses sorok végén azonos az utolsó hangsúlyos (vagy hosszú) szótag magánhangzója plusz az utána következő hangok. Ilyen a *k[őr–lang]lőr* vagy a *dösz[á–döll]á* vagy az *amp[ortö – m]ortö*. Ám az összes többi rím „meg van patkolva”, amennyiben a szigorúan vett rím előtt további azonosságok vannak, pl. az 1.-2. sorban nemcsak az *-on* rímel, hanem azonos a szótagnyitány *l*-je is, amit már technikailag alliterációnak nevezhetünk – pláne hogy az 1. sorban még egy *l* van (*szangló*). Ugyanígy a *dölot[onö–monot]onö* esetében (5.-6. sor) a rímeléshez elég volna az *-onö*, ám az előszó szótag is azonos, így a rím öt hangra terjed ki, azaz *döll[otonö–mon]otonö*. A költemény tehát tobzódik a rímekben, alliterációkban, hangtani összecsengésekben.

Ugyanakkor feltűnő, hogy a szöveg nyelvtanilag fegyelmezetten, a francia grammatika hagyományos szabályai szerint van megírva, maga Richelieu bíboros is rábólintana. Minden versszak egy mondat, a költemény három mondatból áll. Igaz, a 2. és 3. versszak közé pontosvesszőt tett Verlaine (*je pleure; et je...*), ám mondatnyi szempontból pontot is tehetett volna. Ebben a versben éppen az a truváj (*a trouvaille!*), hogy prózában is elmondható, rendes francia mondatokból áll, melyekben mintegy véletlenül hemzsegnek a rímek és alliterációk, miközben pontosan és szabatosan fejezik ki a mondanivalót. Retorikája takarékos, sehol egy ismétlés, sehol egy szinonima, sehol egy szaggatott vagy befejezetlen mondat.

Soráthajlás (enjambement) alig van, ami ilyen rövid soroknál szép teljesítmény (igaz, Verlaine vagy rövid szavakat használ, vagy szándékosan hosszút, mint a *monotone*). Egyetlen igazi áthajlás van, a 17/18. sorban: *la / feuille* 'a levél'. Ez ún. éles áthajlás, mert szavaláskor itt semmiképp se lehet megállni, hiszen nyelvtanilag a *la* névelő szorosabban kapcsolódik a következő sorhoz, mint saját sorának bármely szavához, továbbá a 18. sor nem áll meg a *la* nélkül. Felmerül még, hogy áthajlás-e a 8/9 sor: *quand / sonne* 'amikor üt', de ez legföljebb enyhe (vagy „szelíd”) áthajlás, mert a 9. sor önmagában megáll (hiszen nyelvtanilag egy kis kerek mondat), és a *quand* 'amikor' önállóbb elem, mint a *la* névelő. Az 5/6 már nem is tekinthető áthajlásnak: *langueur / monotone*, a főnév és a hátravetett jelző között. A többi sorok mindegyike egy-egy zárt egység, amit alább a szögletes zárójellel mutatok.

1. versszak: egyetlen mondat, bővítményekkel.

[Les sanglots longs] [des violons] [de l'automne] = az ősz hegedűinek hosszú zokogásai – ez a három sor az alany. Magyarul persze furcsa a *zokogásai* többes szám: a *sanglots* úgy értendő, hogy fel-felzokognak a hegedűk, újra és újra kitör belőlük egy adagnyi zokogás. Alább látható angol és német példáink 'sóhaj'-nak fordítják, de a magyar fordítók nem élnek ezzel a megoldással.

[Blessent mon coeur] = *szézik szívemet* – ez a mondat igéje a tárgygal.

[D'une langueur] [monotone] = *egyhangú bágyadtsággal* – ez az eszközhatározó. A *langueur* kétféle jelenthet: egyfelől 'bágyadtság, erőtlenség, gyengeség' sőt 'levertség, apátia', másfelől 'epekedés, vágyódás'. Itt nyilván az első jelentés veendő.

2. *versszak*: kettőből összetett mondat (...et...), egy alárendelt mellékmondat.

[Tout suffocant et blême] = *elfulladtan és sápadtan* – előrehozott jelzős szerkezet, mely a soron következő alanyra (*je me souviens*) vonatkozik. Magyarul leginkább határozóval lehet visszaadni (-tan, -tan), de a szerkezet szó szerint azt jelenti: *elfulladó és sápadt állapotban...*, vagy *úgy, hogy elfulladó és sápadt vagyok...* A *suffocant* 'légszomjas, fuldokló' is lehet.

[quand / sonne l'heure] = *amikor itt (hangzik) az óra* – időhatározói mellékmondat, az alany előtt. Az *heure* nem 'óraszerkezet', hanem 'a megfelelő idő(-pont)', tehát a jelentés lehet *amikor eljön az idő, amikor itt az ideje*.

[Je me souviens] = *eszembe jut, emlékszem* – ez a főmondat igéje

[Des jours anciens] = *a régi napokra* – ez a vonzat

[Et je pleure] = *és sírok* – mellérendelt tagmondat (mely a következményt fejezi ki).

3. *versszak*: egyetlen mondat, alárendelt mellékmondat

[Et je m'en vais] = *és (el)megyek* – ez a főige

[Au vent mauvais] = *a rossz széllel* – határozó. A *mauvais* 'rossz' nem a legmeggyőzőbb szó itt, de Verlaine nyilván a rím miatt választotta.

[Qui m'emporte] = *amely (el)visz vagy magával visz* – itt kezdődik a jelzői mellékmondat, mely arra felel: „milyen, melyik széllel?”

[Deçà, delà] = *ide-oda, erre-arra* – helyhatározó

[Pareil à la / feuille morte] = *hasonlóan az elszáradt levélhez* – módhatározó. *Feuille morte* szó szerint 'halott levél'; Verlaine kezére játszik, hogy a franciában az elszáradt, lehullott leveleket – a költészettől teljesen függetlenül – *halott leveleknek (feuilles mortes)* lehet nevezni, s így a vers utolsó szava minden erőltetés nélkül a 'halott' lesz. (Ezt az alább bemutatott német és angol fordítás ki is használja.)

A nyelvtani közlés síkján tehát normális francia fogalmazvánnyal állunk szemben. Ha a fordító hüen akarja tükrözni Verlaine költészetét, akkor ezt a nyelvtani normalitást kell ötvöznie a dús (sőt agyondúsított) zeneiséggel – ami nyilván lehetetlen feladat egy másik nyelven, úgy, hogy még ugyanazt is jelentse a vers. Fordításkor tehát fel kell áldozni valamit, emeből vagy amabból. Jellemző a magyar fordítói gyakorlatra, hogy – mint látjuk egy kivétellel az alábbiakban – inkább a tartalmat és/vagy a nyelvtani normalitást áldozzák fel a zeneiség, a rímelés kedvéért, mert úgy vélik: Verlaine versének lényege a zene. Pedig Verlaine lényege a szabatos, korrekt fogalmazás, melyet mintegy váratlanul, feltartóztathatatlanul eláraszt a zene. Olyan ez a vers, mint egy zongorakotta: az egyik kéz játssza a közlendőt, nyelvtanilag jól formált mondatokban, a másik kéz alatta-közben a kíséretet, dús rímekkel, bódító hangharmóniákkal. Minden sorban küzd egymással értelem és muzsika, és – ellentétben a magyar fordításokkal – egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy a zene kerül ki győztesen. A zene folyton kitör a szövegből, mint a láva a vulkánból, és szétterül rajta – de azért a hegy nem lábából van!

A másik ok, amiért a fordítók inkább a zenét, a rímeket kívánják megcsinálni, az, hogy ez az izgalmasabb kihívás. Kevésbé tartják húsba vágónak, hogy például a *souviens* igét 'emlékezem'-nek vagy 'emlékszem'-nek vagy 'eszembe jut'-nak kell-e fordítani – pedig nem mindegy, mert a felsorolt három megfelelő egyre csökkenő aktivitást jelent a beszélő részéről, és a vers lényege éppen a passzivitás, a sodortatás, az elszenvedés, a dekadencia.

Én így fordítottam le a verset:

Őszi dal

Az ősz hegedűinek
hosszú sóhajai
egyhangúan, bágyadtan
sebzik a szívemet.

Amikor itt az óra,
elfúlva és sápadtan
emlékszem a régi napokra,
és sírok;

aztán megyek, ahogy
elfúj a rossz szél,
mely hord ide-oda,
mint száraz levelet.

Most lássunk néhány eddigi magyar fordítást. Tízet mutatok be teljes hosszúságban (Tóth Árpád két verziót publikált; erről lásd a megjegyzést alább). A francia mellé érdekességképp odatettem egy angol és egy német fordítást: ezek a vers hangtani-metrikai sajátosságait – rímelést, szótagszámot, alliterációt – nem kívánják tükrözni, viszont a gondolatok ritmusát, a közlés egységeit, a „normális” nyelvtani megformáltságot igen. Az én fenti fordításom is ebben a szellemben készült. A fordításokat időrendben adom, de Ignotusét a végére tettem, mivel hosszú sorai nem férnének a táblázatba.

A cím, *Chanson d'automne*, egyszerűen 'őszi dal' (így az angolban, németben is), csak Tóth Árpád fordítja *Őszi chanson*-nak, ami már 1917-ben sem volt indokolt.

Chanson d'automne

*Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.*

*Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure;*

*Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.*

Eli Siegel: Autumn Song

*The long sighs
Of the violins
Of autumn
Hurt my heart
With a languor
Of sameness.*

*All stifling
And pale, when
The hour sounds,
I remember
Days of once
And I weep.*

*And I let myself go
With the evil wind
Which carries me
Here, beyond,
Like the leaf
Which has died.*

Bertram Kottmann: Herbstlied

*Die langen Seufzer
der Violinen
des Herbstes
versehren mein Herz
mit ihrer monotonen
Schläfrigkeit.*

*Ganz atemlos
und fahl, beim
Stundenschlag,
kommen mir
alte Zeiten in den Sinn
und ich weine ...*

*Und ich mache mich auf den Weg
im stürmischen Wind,
der mich
hin und her treibt
wie ein
totes Blatt.*

Babits Mihály¹
1905k.

Szívemnek fáj
az őszi táj
bús zenéje
egyhanguan
belé suhan
s rezg a mélye.

Elrémedőn
s halkán, midőn
itt az óra
rágondolok
sírva'n a sok
elmult jóra.

S ide, oda
járok, hova
sorsom úz el:
mint rossz szelek
holt levelet
viszik, ősszel...

Szabó Lőrinc
1926

Zokog, zokog
az ősz konok
hegedúje,
zordúl szívem,
fordúl szívem,
keserűre.

Fullaszt az éj;
arcom fehér,
s ha az óra
itt: zokogok,
rég napok
siratója.

S megyek, megint
hányódni, mint
az elárvult
zörgő levél,
mellyel a szél
tovaszáguld.

Tóth Árpád²
1923

Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
A tájon,
S ont monoton
Bűt konokon
És fájón.

S én csüggeteg,
Halvány beteg,
Míg éjjel
Kong, csak sírok,
S élém a sok
Tünt kéj kél.

Óh, múlni már,
Ősz! hullni már
Eresszél!
Mint holt avart,
Mit felkavart
A rossz szél.

Szily Ernő
1944

Sikong, borong
Az ősz bolond
Hegedúje.
Sebzett ajkam
Enyhül halkán
Keserűre.

Elfulladok
Ha óra kong
Bús éjfelet.
Multam halott
Romja alatt
Hadd könnyezzek.

Gonosz sorsban
Hajt sodortan
Az őszi szél.
Most itt, most ott,
Mint elhullott
Árva levél.

György Oszkár
1926

Az őszi tük,
A hegedűk
De fájnak:
Szívembe szúrják
Konok borúját
A tájnak.

Sok óra-gong
Sápasztva kong
S ha jönnek:
Hullnak a multnak
És sose mulnak
A könnyek.

Csalfa széllel
Szanaszéjjel
Mi nem ér,
Hol itt, hol ottan,
Mint hullt-halottan
Falevél.

Végh György
1960

Ha az ősz fuvolál,
szomorú dala száll,
néha lehullva,
Bágyadt hangjainál
a szívem sebe fáj;
tépdesi újra.

Hogy fullaszt a magány!
Szinem oly halovány
s nincs bizony írja.
Csak idézem a mult
puha ködbe borult
árnyait, sírova.

Már mindjárt ideér,
fölkap s visz-visz a szél
messze magával -
hisz a fák terűjén
csak avar vagyok én,
mely tovaszárnyal.

¹ Babitsnak ez a korai munkája kéziratban maradt. Köszönöm Mátyus Norbertnek, hogy a szöveget rendelkezésemre bocsátotta.

² Megjegyzés. Tóth fordításának címe Őszi Chanson. Első, 1917-es változatában néhány szó más-képp van: 1/2 Ősz hegedül / Születlenül; valamint 10 Zeng, csak sírok,

Paál Zsolt
2000k.

Ősz búg döngve,
fájó zöngé
bút fuváll ma,
s szívem dúlja
össze búja,
nincs nyugalma.

Mind, ami fáj,
testem e táj,
ez is dúlt.
S óra gongja
beledongja,
mi a múlt.

Engem szétszórt
e szél vad, zord
gyászos torja,
messzire visz,
s lelketem is
elsodorja.

Ignotus
1908

Az ősz elnyujtott hegedűdanája
Jaját egyhangon a szívembe vájja.
Fakón s fuládtan, mikor üt az óra,
Gondolok, sírván, sok hajdanvalóra,
S megyek a szélben, mint ahogy aláhull
Ide-oda a falevél a fáru.

Ignotus a *Nyugat* I. évfolyamában, 1908-ban publikálta fordítását;³ magyar címet nem adott neki, az első francia sort írta föléje: *Les sanglots longs...* Ő 3-3 sort egy hosszú sorban ad vissza, így fordítása összesen 3x2 sor. Nem követi az eredetinek a metrumát, hanem a magyarban akkor már jól bejáratott versformában, párrímes ötös jambusban fordít. (Technikailag „öt-és-feles jambusok” ezek, mivel minden sor növégű, azaz egy 11., hangsúlytalan szótagra végződik.)

Az érdekesség kedvéért további négy magyar fordításnak⁴ az első versszakát idézem. Ezek tárgyalása már szétfeszítené dolgozatom kereteit, de nagyjában-egészében rájuk is áll az, amit a részletesen tárgyalt fordításokról gondolok.

Franyó Zoltán
1957

Unt ősz jajong,
mély hírja zsong
búgva-zengve,
bús dal suhan,
s egyhangúan
sújt szívemre.
...

Hárs Ernő
1979

Mély, zokogó
hegedűszó
kel az őszben,
szívemre bú
száll szomorú
jaja közben.
...

Kemény Ferenc
?

Szívemre tör,
búval gyötör
méla, tompa
dalt kongató
gyászt zsongató
ősz kolompja.
...

Báthori Csaba
?

Ősz húrjain
zokog a kín,
meg nem szakad:
sajdul szívem
únt gyötrellem
terhe alatt.
...

³ Köszönöm Takács Ferencnek, hogy erre fölhívta a figyelmemet.

⁴ Ezeket Térey János *Teremtés vagy sem* című kötetéből (2012) vettem.

A fent teljes hosszában közölt tíz fordítás némelyike – György, Szily, Végh, Paál és Kántás munkája – az én fogalmaink szerint inkább átköltés: ezekben a fordító a zenét, a rímképletet, a szótagszámot óhajtotta tükrözni, az eredetit lazán alapul véve, valami ősziesség mellett. (Végh fordítása megváltoztatja a versmértéket, ahogy Ignótus is, de nem ezért tekintem átköltésnek, hanem a tartalmi eltérések miatt.) Ezeket alább nem vizsgálom, hiszen kibújnak a fordításkritika hálójából: nem kérhetem rajtuk számon a Verlaine-vers dekadens finomságait, a nyelvtani szabályosságról nem is beszélve. Joggal vehetném még ide Tóth Árpád munkáját is, mely ugyancsak inkább átköltés, mint fordítás, de mivel ez a legismertebb, legnépszerűbb, mégiscsak foglalkozom vele. Az alábbiakban tehát Babits, Ignótus, Tóth, Szabó és Térey verzióját nézem meg néhány – megítélésem szerint fontos – szempontból.

Igék. A versben csak egy cselekvés-szerű ige van, a *blesent* ('sebzik'), csakhogy ez is inkább 'fölszebzik' értelmű, ahogy mondjuk a kő fölszebzja az ember talpát, vagyis nem cselekvést, hanem okozást fejez ki. A többi ige is csak megtörténést, elszenvedést, önkéntelen vagy gépies eseményt jelöl: *sonne* 'hangzik, üt', *souviens* 'emlékszem, eszembe jut', *pleure* 'sírok', *m'en vais* 'elmegeyek' (a szellel, tehát hagyom magam vinni – lásd az angol *let myself go*), *m'emporte* 'visz engem'. Maga a beszélő nemigen csinál semmit, csak elviseli, hogy megszebzik, hogy dolgok az eszébe jutnak, hogy sír, hogy elvívódik. Ide vehetjük azt is, hogy fullasztja a helyzet (*suffocant*). Vagyis a dekadens életérzésnek megfelelően a megszólaló csak passzív átélője az ősnek.

Ezzel szemben a fordítók többször használnak olyan igéket, melyek cselekvést vagy aktív, szándékolt mozgást fejeznek ki: Babits *suhan, úz, járok*; Ignótus: *vájja, megyek*; Tóth: *jajong, ont, kél, felkavart, eresszél!*; Szabó: *fordul, megyek megint; tovaszáguld*; Térey: *tör, gyötör, indulok, suhog, kerget*. Szögezzük le: nem az a baj, hogy ezek az igék mást jelentenek, mint az eredeti (hiszen ez, különösen rímkényszer esetén, a fordítás természetes velejárója), hanem hogy az aktivitás/passzivitás finomhangolását megváltoztatják, a beszélőt mintha erősebb, erőszakosabb hatások érnék, vagy mintha csinálna valamit – holott csak átéli mindezt.

Érdemes elidőznünk a *megyek* igénél: ez jelenthet szándékos, célzott cselekvést, pl. „Most megyek haza”, de elszenvedést is, pl. „Megyek a nyugdíj felé.” Ilyen aktívnak hat Szabó megoldása a célhatározónak érthető *hányódni* miatt: „megyek, megint hányódni”. Ignótusé értelmezhető kevésbé aktívan is: „megyek a szélben”. Az *indulok* viszont mindenképpen aktív, ezért ebbe a versbe nem illik.

Jours anciens. Verlaine nem mondja, hogy a „rég napok” milyenek voltak, nem ad hozzájuk pozitív, dicséret szavakat – ezek ki is rínának versének bánatos tónusából, mint éles színfoltok egy szürkéből komponált festményen. Persze feltételezzük, hogy a régi napok jók voltak, hiszen azért sírja el magát, de ezt nem mondja ki, nincs értékelés. Ezzel szemben a fordítók így jellemzik a régi napokat: Babits: *elmúlt jó*; Tóth: *túnt kék*; Térey: *fölragyognak*. (Ignótus és Szabó tartózkodik ettől.)

Párhuzamok, szinonimák. Verlaine szövegének fontos formai jegye, hogy nincs parallelizmus, tehát nincs ugyanakkor a dolognak más szavakkal, szinonimákkal való elmondása (nincs „bús és bánatos” vagy „bús, bánatos”). Az egyetlen ehhez közeli elem a *7/8 suffocant et blême*, de ezek mást jelentenek; a többi et kötőszó pedig következményt jelöl, az események egymásutánosságát. Ez is része Verlaine nyelvtani fegyverzettségének, hogy minden mondatrészt egyszer mond ki.

A parallelizmus stilisztikai eszköz, stílus, melynek hozzáadása a szöveghez felstilizálást eredményez – nem a szókincsben, hanem a mondat szerkezetben. A fordítók –

Ignotus kivételével – ezzel eléggé szabadon élnek, szabadabban, mint feltétlenül indokolt volna. Babits: *suhan s rezg; elrémedőn s halkan*; Tóth: *zsong, jajong, busong; ... s ont; konokon és fájón; múltni... hullni*; Szabó: *zokog, zokog; zordúl... fordúl; elárvult zörgő*; Térey: *szívemre tör... s gyötör*. Teszik ezt, miközben őszintén úgy gondolják, hogy fordításuk formahű. Látszik, hogy formahűség-felfogásuk csak a hangtanra – vagyis a szótagszámra, hangsúlyra, rímekre, hangfestésre, metrumra – terjed ki, de a mondatszerkesztésre, a nyelvtanra nem. Ez egy meglehetősen radikális korlátozása a „formahűség” fogalmának, mely a 20. század első felében (főleg a *Nyugat* körében, bár lásd Ignotus ellenpéldáját) általánosan elfogadott volt s ma is sokan vallják. Én nem tartom legitimnek ezt a hangtanra-metrumra való korlátozást, hiszen milyen alapon zárjuk ki a „formahűség” fogalmából a többi formális nyelvi elemet, például azt, hogy nincs a szövegben parallelizmus, azaz hogy a közlés simán halad, nem torpan meg, nem ismétél?

Áthajlás (enjambement). Mondtuk, hogy ez nem idegen Verlaine-től, bár ebben a versben igazából csak egyet – egy igen éleset – alkalmaz, a la névelőt hagyja a sorvégen, méghozzá rímhelyzetben és a vers zárlatában, talán a rímkényszer miatt is. A vizsgált magyar fordítások itt-ott élnek ezzel a megoldással. Babitsnál egy viszonylag enyhe áthajlás van: *ide, oda / járok*. Tóthnál két enyhe van: *monoton / bűt; a sok / túnt kék;* valamint egy éles: *míg éjjél / kong*. Szabónál két éles: *konok / hegedűje; az óra / üt*. (Ignotusnál, Téreynél nincsen áthajlás.) Ebben tehát Szabó Lőrinc vezet a két éles áthajlással; ő általában gyakrabban használja az áthajlást, mint más költők, s ezt a fordításaiban is érvényesíti (például a Shakespeare-szonettekben, ahol az eredetiben gyakorlatilag nincs áthajlás).

A megvizsgált négy metrum-tartó fordítás közül összességében Téreyét tartom a legjobbnak, s órá szavaztak a műfordító-szeminárium hallgatói is. Végigviszi a hangot, amelyet megüt, értelmes a szöveg, és rímélése, ritmusa sehol sem kényszeredett. Második helyre Babitsét teszem, mert bár ő jócskán átírja az értelmet, szövege száz év múltán is erős és érthető. Az első versszak gyenge, a másik kettő jó. Harmadik helyre Szabó Lőrincét teszem: a harmadik versszak nagyon jó, az első kettő nem. Tóth Árpád fordítása tetszik a legkevésbé, ezt nagyon kikezdte az idő, száz év elteltével már kimódoltnak, agyonmuzsikálnak – szigorúbb szóval: giccsesnek – hat. Tóth két változata közül – mondanom sem kell – az 1917-es, később lecserélt kezdet tetszik jobban: *Ősz hegedül szünetlenül*. Tóth mindenek fölött a zene visszaadására törekedett; a csere oka, hogy az első két sor francia „-on” rímének nazális színezetét akarta visszaadni a „zsong, jajong, busong” fordítással. (Érdekes viszont, hogy éppen ő a b sorokban csak 3 szótagot ír.) Nagyon szép nála a *S ont monoton bűt konokon*, meg a zárás: *Mint holt avart, mit felkavart a rossz szél*.

Ignotus fordítása az én fent felsorolt szempontjaim alapján hűségesebb, mint a metrum-tartók, s ezt nagy erényének érzem. A műfordítás feladata – versek esetében is! – elsősorban az eredeti szöveg tartalmának hű tolmácsolása. A szépség, a zeneiség csak másodrendű lehet, ha egyáltalán szerepet kaphat. A műfordítás: fordítás, nem átköltés. A szépség létrehozása egy másik nyelven ugyanis a fordítás készítőjének egyéni alkotása, kreatív hozzáadás a szöveghez. Ez lehet bármily zseniális, akkor is hozzáadás, akkor is egy másik személynek (a fordítónak) saját invenciója, ami túllép a fordítás megengedhető keretein. A fordított művet meg kell hagyni az eredeti szerzőnek, nem szabad odatolakodni szerző és olvasó közé. Ignotus ezt jól látta, s ennek megfelelően fordítása nagyon jó. Félreértés ne essék: azt helyeselni lehet, ha magyar (vagy bármilyen) költők-fordítók egy verstől inspirálva hasonló formájú, hangulatú, zeneiségű és témájú verseket írnak, ahogy régen mondták: „Verlaine után szabadon”. Csak ezeket ne nevezzük fordításoknak.

Ignotus teljesítményét az gyengíti, hogy az általa választott metrum, a párrímes ötös jambus egy konvencionális versforma, s így ez a fordítás Verlaine különös versét formai-

lag szokványossá, rutinszerű átlag-verssé teszi (bár, ismétlem, a mondanivalót, a dekadens hangulatot szépen hozza). Jobb, ha az *Őszi dalt* szabadversben fordítjuk, mert az mintegy „üresen hagyja” a metrum funkcióját, nem tölti ki egy érdektelen, szokványos formával.

Kálnoky László az 1974-es magyar Verlaine-válogatásba (a *Lyra mundi* sorozatban) Tóth Árpád *Őszi chansonját* vette föl: nyilván úgy találta, hogy ez a legszebb vagy legjobb magyar fordítás. Kétségtelen, hogy a legtöbben ezt ismerik, szeretik, mert a magyar fordítói – és olvasói – ízlés mindmáig hajlik az édesebb, felstilizáltabb, zeneibb, fonetika-központú megoldások felé.